

постала на теренах Радянського Союзу 18 липня 1930 р. і мала обслуговувати виключно іноземців. Проте вже у червні 1931 р. вона переорієнтовується на співвітчизників як основне джерело надходження валютних цінностей [3, 19–20]. Саме їм влада запропонувала в обмін на срібні натільні хрести, золоті обручки, сережки, нагороди купувати у крамницях об'єднання товари, насамперед продукти. Історія Торгсину є нетривалою (ліквідували 1 лютого 1936 р. [4]), але і за цей час йому вдалося мобілізувати у населення цінностей на понад 278 млн. крб. [3, 191]. У підсумковому звіті зазначалося, що цих коштів цілком вистачило, щоб сплатити вартість імпортного обладнання десяти гігантів соціалістичної промисловості: Горьківського автотовару, Сталінградського, Челябінського та Харківського тракторних заводів, Уралмашу, Кузнецьбуду, Магнітбуду, Дніпрогесу [5, 101].

До розпаду СРСР проблематика Торгсину майже не вивчалася. Радянська історіографія уникала згадок про об'єднання, а західноєвропейські й американські вчені, позбавлені доступу до засекречених архівних фондів, лише констатували факт його існування. Останні десятиліття тематика Торгсину достатньо активно досліджується російськими (О.О. Осокіна [3; 6], І.В. Павлова [7], В.А. Толмацький [8], О.Ю. Орешкін [9], Г.Ю. Семенова [10]) та вітчизняними (В.І. Марочко [5; 11], О.Ю. Мельничук [12], І.В. Шуйський [13], О.Д. Попов [14]) істориками, проте й до сьогодні малодослідженим продовжує залишатися регіональний аспект діяльності системи.

Метою даної розвідки є спроба дослідити процес становлення та функціонування філії Торгсину у Кролевіці. Об'єктом дослідження є Кролевецька крамниця «Торгсин», а предметом – обставини створення торгового пункту, його господарська діяльність, виконання валютного плану та плану продажу товарів. Робота ґрунтується на невідомих документах, що зберігаються в архівах Києва, Чернігова, Сум, Ніжина. Хронологічні рамки роботи обмежені часом існування торгового пункту (1933–1935 рр.).

У перші роки функціонування Торгсину формування його торгової мережі відбувалося досить повільно. Населення було недостатньо поінформованим про роботу об'єднання, а його діяльність особливо не популяризувалася. У другій половині січня 1932 р. ситуація докорінно змінюється. Цьому сприяло суворе регулювання норм постачання населення, початок скуповування системою побутового золота і продаж в обмін на нього продовольчих товарів. Особливої актуальності набуло питання максимального наближення Торгсину до покупців. Нарком зовнішньої торгівлі СРСР А.П. Розенгольц у листі від 5 липня 1932 р. до голови РНК УСРР В.Я. Чубаря і першого секретаря ЦК КП(б)У С.В. Косіора зауважував, що збільшення

УДК 94 (477.52) «1933/1935»

М.В. Горох

ТОРГСИН У КРОЛЕВІЦІ

В даній статті автор, використовуючи широке коло архівних документів, розглядає невідомі раніше сторінки з історії функціонування крамниці «Торгсин» у Кролевіці. Особлива увага приділена організаційній структурі, характеристичній її роботі, аналізу показників виконання валютного плану та плану реалізації товарів.

Ключові слова: система «Торгсин», Кролевець, крамниця, організаційна структура.

Десятиліттями таємнича аббревіатура «Торгсин» зберігалася у пам'яті очевидців Голодомору 1932–1933 рр., натомість науковий загальний мало що знав про неї. У роки голоду вона одночасно була символом порятунку та грабунку людей. Ця дивна назва утворена від російського словосполучення «торговля с иностранцами», хоча людська необізнаність та уява створили численні її варіації – «торгівля синами» [1, 112], «Товарищ, опомнись. Родина гибнет. Сталин истребляет народ» [2, 343]. Система

прибутків об'єднання насамперед залежить від розширення мережі, адже відкриття нових крамниць залучає більше коло покупців, а з ними зростають надходження золота та валюти [15, арк. 3]. Протягом 1932 р. на Чернігівщині відкриваються торгсинівські осередки у найбільших населених пунктах – Чернігові, Ромнах, Конотопі, Ніжині, Новгороді-Сіверському [16, арк. 35; 17, арк. 4].

Основу обласної контори становили універмаги, крамниці та кіоски. У великих населених пунктах відкривали універмаги, а на периферії – підпорядковані їм філії. На крамниці, які перебували на повному госпрозрахунку, покладалася відповідальність за організацію скуповування цінностей, одержання грошових переказів, заготівлю товарів, культурне обслуговування покупців, підбір співробітників, оформлення звітної документації. У січні – лютому 1933 р. торгова мережа об'єднання в Чернігівській області продовжила розширюватися. Вона поповнюється двома універмагами (у Глухові і Прилуках) та чотирма підпорядкованими філіями (у Семенівці, Сновську, Носівці і Кролевці) [16, арк. 35; 18, арк. 4].

Ідея створення осередку об'єднання у Кролевці визріла ще наприкінці осені 1932 р. 18 листопада керівник Конотопського відділення Я.К. Долгозв'яз вийшов до райцентру для пошуку місця облаштування пункту скуповування золота [19, арк. 8]. На початку січня 1933 р. керівником філії у Кролевці призначається член КП(б)У Михайло Єфимович Абрамченко (1901 р. н.), якому ставиться завдання – протягом двох декад завершити організацію крамниці [19, арк. 11 зв.]. Однак у стислі терміни він не вклався. На виконання завдання Михайлу Єфимовичу знадобився місяць. 2 лютого 1933 р. керівник Чернігівської облконтори А.М. Нудельман поінформував начальника адмінвідділу обласної міліції про відкриття представництва об'єднання у Кролевці, а вже наступного дня магазин почав працювати [20, арк. 108]. Торговий пункт підпорядкували Конотопському універмагу, директором затвердили М.Є. Абрамченка, а його помічником та одночасно старшим продавцем – Івана Андрійовича Бережного (1893 р. н.) [19, арк. 14 та зв.].

Осередок об'єднання складався з приміщення магазину, складу та пункту скуповування цінностей. Згідно з промислово-фінансовим планом на 1934 р. його обіг мав становити 32,2 тис. крб. [21, арк. 74]. Крамниця розташувалася на Площі Свободи (раніше – Базарна площа) та працювала з 9⁴⁰ до 17⁰⁰ [22, арк. 156; 23, арк. 99]. Український письменник на еміграції Григорій Сірик (1918 р. н.) зазначав, що це був «великий, одноповерховий, цегляний будинок, майже в самому південно-східному кінці майдану» [24, 137]. Вона значно відрізнялася від того зразкового столичного магазину, який описав М.О. Булгаков у «Майстрі та Маргариті»: «Сотні

сувоїв ситцю найбагатших малюнків видно було в секторах полиць. За ними громадилися міткالی, шифони і сукна фрачні. В перспективу відходили цілі стоси взуттєвих коробок, і кілька громадянок сиділи на низеньких ослінчиках, маючи праву ногу в старій, пошарпаній туфлі, а ліву – в новій сяючій моделі, котрою вони і тупали заклопотано в килимок. Десь у глибині за поворотом співали і грали патефони» [25, 359].

У січні 1935 р. обласний уповноважений Наркомзовнішторгу (НКЗТ) М.Н. Полонський з сумом констатував, що крамниця недостатньо чиста [26, арк. 10]. Вона, як і аналогічні осередки у Ніжині та Шостці, зустрічала покупців брудною підлогою, павутинням на стелі, запиленими плакатами та гаслами, розкиданою попід полицями тарою, несвоєчасно прибраним сміттям. Не в кращому стані перебували товари – борошно лежало без підкладки, сало покривав тонкий шар бруду [23, арк. 183; 27, арк. 178]. Вітрини крамниці були не оформленими. Так, в одній з них покупцям пропонували валянки і дві хустки, а в іншій – сірники, цигарки, горілку, цукор [22, арк. 156]. Згаданий вище Григорій Сірик свідчив, що вітрина «майже вся заставлена буханцями хліба, консервами та пакунками різних виробів і харчів. У верхній частині вікна, на нитках та мотузках, звисали ковбаси та пакунки сиру» [24, 137]. На низькому рівні перебувала протипожежна охорона. У січні–березні 1935 р. у магазині знаходився один вогнегасник, та й той потребував перезарядки [27, арк. 178]. Філія не була повністю забезпечена необхідним обладнанням, а наявне не завжди відповідало мінімальним вимогам. Передусім негаразди відчувалися у ваговому господарстві. Наприкінці 1934 р. десяткові ваги, до речі, не клеймовані, були настільки забрудненими, що давали похибку під час зважування. Ваги ж для зважування великих об'ємів товарів (15 та 20 кг), крім помилок на користь продавців, характеризувалися іржавістю [22, арк. 156; 28, арк. 18 зв.].

Крамниця користувалася достатньо просторим складом площею 216 кв. м. Приміщення не перебувало в ідеальному стані. У грудні 1934 р. під час перевірки комісія констатувала, що склад, де зберігалося борошно, протікав [27, арк. 179]. Псувалися товари і через недбале ставлення співробітників магазину, про що йтиметься пізніше.

Закуперевірки пункту скуповування цінностей, датованого 15 березня 1934 р., дізнаємося, що приймальник-оцінювач працював поряд із касиром, а не ізольовано від робітників осередку [29, арк. 35]. До його робочого місця вів вузький прохід, відділений залізною сіткою. Це був «дощатий закапелок, в якому біля заграбованого віконця сидів чоловік в окулярах» [24, 138]. Безпеченість інструментами і реактивами була частковою. Ваги для зважування цінностей перебували у гарному

стані, відсутній інструмент доводилося доносити з дому, реактиви окремих проб докупувати. Складною залишалася ситуація зі зберіганням документів, бланків та коштовностей. Для цього об'єднання радило використовувати вогнетривку шафу чи скриню. У Кролевці роль такої шафи виконував звичайний дерев'яний стіл, всередині якого розташовувався ящик, куди через невеликий отвір скидали побутове золото. Срібло зберігали у відкритому дерев'яному ящику. Не вистачало бланків, тому час від часу квитанції оформляли на сторінках звичайного блокноту [29, арк. 35].

Наприкінці лютого 1934 р. представництва Торгсину на Чернігівщині розпочали прийом коштовного каміння. Постає необхідність забезпечити пункти скуповування відповідними фахівцями. Кваліфікованих працівників, здатних визначити справжність діамантів чи оцінити їхню вартість, віднайти не вдалося, тому місцевий осередок разом із крамницями у Конотопі, Новгороді-Сіверському, Глухові та Сновську не надавав даної послуги [30, арк. 45].

Важливим аспектом роботи Торгсину значилося забезпечення охорони магазинів. У згаданому вище акті перевірки пункту скуповування цінностей зазначалося, що денної охорони та сигналізації у крамниці не було. Відчувалася нестача найелементарнішого – спецодягу для сторожів. У вересні 1933 р. Кролевецька крамниця була змушена просити Конотопське відділення негайно придбати одяг для них, адже з настанням холодів і дощів ті погрожували не вийти на роботу [31, арк. 15]. Щоб покращити роботу охоронців, керівництво запланувало модернізацію торгового пункту: улаштувати світло всередині, зробити отвори у шторах, через які сторож міг би заглядати у приміщення осередку під час нічного чергування [32, арк. 17]. Григорій Сірик згадував, що вітрина крамниці на ніч «зачинялась згортаючою залізною занавіскою і потім замикалась зсередини замком» [24, 137].

У своїй роботі крамниця не обмежувалася винятково територією Кролевецького району. З метою охоплення віддалених населених пунктів та залучення більшої кількості відвідувачів Торгсин рекомендував направляти до сусідніх містечок та сіл пересувні торгові пункти. Успішність цього задуму залежала від багатьох чинників, зокрема погоди. 16 вересня 1933 р. зібрання колективу Кролевецької філії констатувало, що виїзди гальмувалися через дощі, проте за першої ліпшої можливості їх обіцяли поновити [32, арк. 15]. Планувалося, що протягом першого кварталу 1934 р. працівники здійснять дев'ять виїздів до Коропа [33, арк. 1].

Штат крамниці був невеликий. У жовтні 1934 р. у ній значилося 6 співробітників, а у червні 1935 р. – 5 [34, арк. 66; 35, арк. 21]. Половину становили робітники прилавку. Характеризували персонал по-різному. У травні 1933 р. комісія констатувала,

що апарат пройшов перевірку і заміни не потребував [36, арк. 313]. Схвальні відгуки віднаходимо і про керівництво крамниці – «задовільне, ініціативне» (травень 1934 р.) [28, арк. 100]. Натомість на початку 1935 р. лунають протилежні думки. Пов'язані вони з тим, що адміністрація проігнорувала вказівки обласної контори про недопущення оформлення робітників без складання трудових списків. Так, у магазині 5 співробітників працювало неоформленими [37, арк. 5]. Звільненню насамперед підлягали працівники, які не відповідали класовому підходу держави та були помічені у зловживаннях. 31 грудня 1933 р. комерційний директор Чернігівської облконтори «Торгсин» М.М. Флейшер доповів Всеукраїнській конторі про звільнення оцінювача цінностей Кролевецької крамниці через виявлені факти обважування ним здавачів та продавця – за грубе поводження з покупцями [38, арк. 60].

Сумнівним є твердження про професіоналізм персоналу крамниці. Принаймні для зберігання великих об'ємів продовольчих товарів їм не вистачало щонайменше досвіду. 26 липня 1934 р. завідувач філії М.Є. Абрамченко констатував, що 11,5 т пшеничного борошна 85 % помелу через довготривале зберігання набуло кислуватого присмаку і майже не реалізовувалося. Скаржилися на якість борошна й покупці. Ця інформація швидко дійшла до Чернігова. Уповноважений НКЗТ М.Н. Полонський звернувся до директора облконтори Е.М. Рудаєва з вимогою негайно розглянути справу і притягти винних до відповідальності. До Кролевця направили директора Конотопської міжрайонної бази «Торгсин», який мав на місці розібратися у причинах псування товару, після чого перенаправити борошно до Києва чи передати Заготзерну, звичайно якщо його можна було вживати [22, арк. 65–67].

Описаний випадок не був поодиноким. Наприкінці 1934 р. уповноважений НКЗТ М.Н. Полонський особисто відвідав крамницю у Кролевці та засвідчив, що на складі поряд з оселедцями в один ярус було складено 33 мішки рису, а борошно зберігали разом із гасом. Таке сусідство сприяло насиченню продуктів сторонніми запахами [22, арк. 156]. Інвентаризація виявила й інші порушення. Комісія недорахувалася чорних дитячих валянок, сукні, настінного годинника (ходики). Директор М.Є. Абрамченко пояснював, що валянки узяв у рахунок пайка, хоча це було прямим порушенням розпоряджень об'єднання, сукню відвіз до Конотопа на продаж приватній особі, годинник зберігав вдома [22, арк. 160]. Махінації з пайковим забезпеченням набули й інших проявів. Директор Кролевецької крамниці дозволяв собі отримання пайка частинами протягом двох тижнів, порушуючи інструкції В/О «Торгсин» [23, арк. 143].

Чернігівська облконтора намагалася підтримувати «живий зв'язок» зі своїми філіями, консультуючи, навчаючи та перевіряючи працівників. У січні–липні 1935 р. її працівниками було здійснено три виїзди

до Кролевця [23, арк. 184]. Результати виявилися невтішними. Перевіривши крамницю у січні 1935 р., комісія встановила, що з вини директора М.Є. Абрамченка було зіпсовано 75 кг пшона, яке зберігалося у вологому місці. На керівника наклали адміністративне стягнення, пшоно зобов'язали переоцінити, а збитки відшкодувати за його рахунок [27, арк. 178]. У травні 1935 р. вкотре зафіксували випадки неправильного товарного сусідства – борошно, пшоно та соняшникова олія знаходилися поряд з гасом [23, арк. 142]. Два місяці потому крамниця прийняла вантаж із нестачею, що завдало збитків Торгсину на 23 крб. [30, арк. 44]. За словами керівника облконтори М.М. Флейшера, сталося це через те, що приймав товар приймальник-оцінювач цінностей, який не мав до цього жодного відношення [26, арк. 228 зв.]. Численні випадки порушень інструкцій та зловживань сприяли в утвердженні думки про необхідність звільнення М.Є. Абрамченка з посади директора осередку і притягнення його до кримінальної відповідальності.

Незважаючи на згадані недоліки, персонал крамниці час від часу отримував заохочення за свою роботу. 16 липня 1934 р. керівник Чернігівської облконтори «Торгсин» запропонував преміювати працівників осередку у Кролевці «за перевиконання травневого плану та чітку роботу». Планувалося виплатити директору магазину М.Є. Абрамченку 250 крб. та виділити 300 крб. для розподілу між персоналом [39, арк. 48].

Крамниця намагалася максимально задовольнити попит покупців на найпопулярніші види товарів. Насамперед мова йде про хліб. Для цього Торгсин рекомендував укладати угоди з існуючими пекарнями або засновувати власні. 12 січня 1934 р. правління Кролевецького горпо та директор Кролевецької крамниці «Торгсин» підписали договір про випікання «катаного» та «формового» хлібу з торгсинівського борошна. Осередок зобов'язувався забезпечувати пекарню необхідними інгредієнтами, а горпо – виробляти якісний продукт. Собівартість такого хліба для Торгсина становила 9 коп. за кілограм. Ще по копійці доводилося додавати за доставку [29, арк. 23].

Основним критерієм успішності осередку залишалося виконання ним валютного плану та плану реалізації товарів. Облконтора «Торгсин» регулярно зверталася до своїх представництв із закликом «мобілізувати апарат», активізувати роботу, покращити рівень обслуговування клієнтів. Усі ці заходи, на думку Правління, мали забезпечити необхідний рівень надходження валютних цінностей. На початку грудня 1934 р. уповноважений НКЗТ М.Н. Полонський рекомендував адміністрації Кролевецької крамниці збільшити тривалість робочого дня, розширити сферу використання реклами, прикрасити вітрини. Для допомоги з обласного центру в район направили заступника сільськогосподарським сектором

облзовнішторгу В.П. Циганка [22, арк. 153–154].

На виконання планів впливало ігнорування керівництвом місцевого осередку наказів та розпоряджень обласної контори. Достатньо гостро стояло питання заборони продажу торгсинівських товарів за радянські знаки. Керівник Чернігівської облконтори «Торгсин» Е.М. Рудаєв дорікав директору Кролевецької крамниці за спробу відпустити крупу обласному ДПУ. Своїм наказом від 16 липня 1933 р. він застеріг керівника магазину від повторних спроб здійснити протиправні дії та зобов'язав того сплатити вартість телеграми, якою керівник повідомив про наданий дозвіл [40, арк. 121].

Слід зупинитись на питаннях валютних надходжень, тобто скільки цінностей вдалося «мобілізувати» місцевому осередку, та виконанні плану реалізації. Відповісти на них можливо частково. По-перше, наявні дані занадто розпорошені та фрагментарні. По-друге, показники за 1933 р. подані в документах у розрізі відділень, тобто надходження осередку в Кролевці разом із цінностями, придбаними у Конотопі, Бахмачі, Путивлі, Коропі утворювали підсумкову цифру по Конотопському відділенню. Це ж стосується й реалізації товарів продуктової та промислової груп.

Планувалося, що у першому кварталі 1933 р. Кролевецька крамниця мобілізує цінностей на 14,8 тис., а у другому – на 25 тис. крб., а це – 22 % та 19,8 % усіх надходжень Конотопського відділення. У розрізі валютних цінностей отримуємо наступну картину: перший квартал – 8,5 тис. крб. становило побутове золото, 3,7 тис. – перекази, по 1,3 тис. – золоті монети та іноземна валюта готівкою; другий квартал – 9,6 тис. – побутове золото, 5,4 тис. – срібло, 3,9 тис. – золоті монети, 3,7 тис. – перекази, 2,4 тис. – іноземна валюта готівкою [41, арк. 49; 42, арк. 48, 53, 95а; 43, арк. 4, 7, 16]. Планові показники на друге півріччя 1933 р. віднайти не вдалося. Ще скупіші дані про виконання поставлених завдань. Наявна інформація винятково про літні місяці. У червні осередок придбав у населення цінностей на 7,8 тис. крб. (до речі, план перевиконали – 102,6 %), у липні – на 4,6 тис., у серпні – на 2,1 тис., тобто загалом на 14,4 тис. Відмічаємо поступове падіння надходжень. У липні–серпні 1933 р. населення здало золотих монет на 2,6 тис. крб., срібла – на 2,2 тис., побутового золота – на 1,2 тис., іноземної валюти готівкою – на 0,1 тис. та отримало валюти у вигляді переказів на 0,4 тис. [44, арк. 17, 33, 49, 71, 88, 99]. Констатуємо той факт, що золота в монетах у крамницю надходило удвічі більше, ніж у побутових виробках. Високі показники «мобілізації» золотих монет можуть свідчити про наплив насамперед селян, адже саме їх вважали основними постачальниками монет.

Плани на 1934 р. були дещо скромнішими. У січні–лютому осередок мав придбати цінностей на

8,8 тис. крб., у липні–вересні – на 10,2 тис., у жовтні–грудні – на 4,6 тис. Відмічаємо зменшення показників з 4,8 тис. крб. у січні до 1,3 тис. у листопаді. За вказані проміжки часу працівники торгового пункту мобілізували цінностей щонайменше на 9,2 тис. крб. проти 23,6 тис. запланованих. За підсумками третього кварталу крамниця виконала план на 29,4 %, четвертого – на 93,7 % (фіксуємо перевиконання плану у листопаді та грудні на 101,5 % і 102,4 % відповідно) [22, арк. 163; 34, арк. 48; 45, арк. 3, 12]. Виокремити скільки золота, срібла чи іноземної валюти було скуплено крамницею немає можливості, бо інформація про це відсутня. Відомо лише те, що у третьому кварталі осередок оформив грошових переказів на 0,7 тис. крб. або 46,7 % запланованих [34, арк. 48].

Останній рік роботи осередку мав збагатити Торгсін на 12,1 тис. крб., натомість дав всього 7,7 тис. або 63,4 %. Найнижчий відсоток виконання плану фіксуємо у травні 1935 р. – 48,6 %, а найвищий у січні – 72,9 % [46, арк. 8–30]. Побутового золота щонайменше мало надійти на 5,1 тис. крб., грошових переказів – на 2,9 тис., срібла – на 1,6 тис. [47, арк. 12, 20, 33, 64, 80, 90, 129, 140]. Реальні цифри були скромнішими: побутове золото склало ледь більше 4 тис. крб., іноземна валюта у переказах – 1,8 тис. та готівці – 0,4 тис., срібло – 1,2 тис. [23, арк. 194–195; 48, арк. 13, 25, 39, 52, 60, 83; 49, арк. 44, 64, 93, 102, 116, 131, 145, 161]. Збереглися цікаві дані, що стосуються кількості оформлених крамницею грошових переказів із-за кордону. Загалом протягом січня–вересня 1935 р. їх нарахували 198 (найбільше у квітні – 44, найменше у червні – 13) [49, арк. 12, 44, 64, 93, 102, 116, 131, 145, 161].

Отже, протягом 1933–1935 рр. крамниця вдалося щонайменше придбати цінностей на 37,9 тис. крб., з них лише 14,8 тис. можемо представити у валютному розрізі: побутового золота – на 5279 крб., золотих монет – на 2570 крб., срібла – на 3459 крб., інвалюти у вигляді переказів – на 2896 крб., готівкою – на 561 крб. За один грам хімічно чистого золота об'єднання сплачувало клієнтам 1 крб. 29 коп., а за кілограм хімічно чистого срібла – 14 крб. 88 коп. (орієнтовно з червня 1933 р. – 16 крб. 67 коп., а з кінця 1934 р. – 20 крб.) [3, 124]. За допомогою простого математичного підрахунку встановлюємо, що Крелевецький Торгсін спустошив кишені місцевих жителів щонайменше на 6,1 кг хімічно чистого золота та 195,2 кг хімічно чистого срібла. Враховуючи достатньо велику прогалину в даних, обрахунки ваги у грамах та кілограмах чистоти занижені щонайменше у 2, а то й у 3 рази.

Насамкінець зупинимося на питанні виконання плану реалізації товарів. За 1933 р. інформація збереглася лише за літні місяці. Протягом червня – серпня населення придбало товарів на 14,5 тис. крб. [42, арк. 66; 44, арк. 17, 33, 49, 71, 88, 99]. Про наступні роки маємо повні дані. У 1934 р. осередок

реалізував товарів промислової та продуктової груп на 27,6 тис. крб., а у 1935 р. – на 7,9 тис. [22, арк. 163; 23, арк. 202; 34, арк. 56; 46, арк. 7, 9, 11, 25, 27, 29]. Якщо у першому півріччі 1934 р. люди щомісяця робили покупок на суму від 2,3 до 4,1 тис. крб., то у другому півріччі – від 0,9 до 1,6 тис. Відсоток виконання плану за кварталами мав наступний вигляд – 86,4 %, 78,5 %, 33,3 % та 87,3 %. Найгірші показники зафіксовані у серпні (21,8 %) та вересні (13,2 %). Це пояснюється падінням інтересу населення до Торгсину в літню пору.

Наприкінці липня 1935 р. керівник облконтори «Торгсін» М.М. Флейшер констатував, що попри непогане постачання у другому кварталі, план реалізації та залучення цінностей за січень–червень був недовиконаний [26, арк. 228]. Показники надходжень протягом року ледь сягали позначки у 1 тис. крб. (максимальний показник – 1,3 тис. крб. у січні, мінімальний – 0,7 тис. у липні). Відсоток виконання плану у першому кварталі 1935 р. становив 61,7 %, у другому – 57,4 %, у третьому – 83,5 %. Відзначимо суттєве перевиконання надходжень лише у вересні (115 %), проте це пояснюється ажіотажем, що виник після появи інформації про ліквідацію магазину у Кролеві до 1 жовтня. Таке рішення, до речі, дозволило обласній конторі зекономити кошти, адже відпала необхідність робити ремонт у крамниці [26, арк. 260]. Отже, протягом 1933–1935 рр. населення придбало у місцевому Торгсині товарів щонайменше на 50 тис. крб.

Таким чином, дана розвідка є першою спробою відновити історію створення та функціонування Торгсину в Кролеві. Висвітлення основних етапів становлення осередку, аналіз функціонування його складових частин, підрахунок виконання валютного плану та плану реалізації товарів дозволяють максимально повно зрозуміти сутність об'єднання. Дана тема навряд чи може вважатися вичерпаною. Подальшого вивчення потребують біографії згаданих у роботі працівників крамниці, пошук імен інших осіб, які працювали в ній, уточнення об'ємів «мобілізованих» торговим пунктом валютних цінностей.

Посилання

1. Симоненко В. Під шаленим натиском (За матеріалами Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині) / В. Симоненко, С. Марценюк // *Сіверянський літопис*. – 1998. – № 1. – С. 110–112.
2. Архипова А.С. Ранние анекдоты о Сталине: материалы к систематизированному собранию (1925–1940) / А.С. Архипова, М.А. Мельниченко // *Вестник Российского государственного гуманитарного университета. Серия «Литературоведение. Фольклористика»*. – 2009. – № 9. – С. 271–352.
3. Осокина Е.А. Золото для индустриализации: «Торгсін» / Е.А. Осокина. – М.: РОССПЭН, 2009. – 592 с.
4. Герштейн В. Ликвидация «Торгсина» / В. Герштейн // *Правда*. – 1936. – 1 февраля. – С. 4.
5. Марочко В.І. «Торгсін»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932–1933) / В.І. Марочко // *Український історичний журнал*. – 2003. – № 3. – С. 90–103.

6. Осокина Е. Доллары для индустриализации: валютные операции в 1930-е годы / Е. Осокина // Родина. – 2004. – № 3. – С. 76–81.; Ї ж: Золото и индустриализация: тайны Торгсина / Е.А. Осокина // Экономическая история: ежегодник, 2009. – М.: РОССПЭН, 2009. – С. 168–192.; Ї ж: Торгсин в советской экономической системе 1930-х годов / Е.А. Осокина // Труды Института российской истории РАН. – 2013. – № 11. – С. 206–226.
7. Павлова И.В. Торгсины в Западно-Сибирском крае / И.В. Павлова // Экономика и организация. – 2003. – № 3. – С. 162–169.
8. Толмацкий В. Время Торгсина / В.А. Толмацкий // Антикварное обозрение. – 2005. – № 3. – С. 66–69.
9. Орешкин О.Ю. Организационно-правовые мероприятия по противодействию хищениям и злоупотреблениям в работе торговой сети Ивановской областной конторы Торгсин в 1933–1935 гг. / О.Ю. Орешкин // Вестник Владимирского юридического института. – 2012. – № 4. – С. 162–165.; Їго ж: Некоторые особенности правового регулирования реализации карточной системы по линии внутренней торговли СССР в первой половине 1930-х гг. (на примере работы торговой сети Владимирской межрайонной базы Торгсина) / О.Ю. Орешкин // Вестник Владимирского юридического института. – 2013. – № 3. – С. 164–168.
10. Семенова А.Ю. Деятельность Вятского отделения Всесоюзного объединения «Торгсин» (1932–1936 гг.) / А.Ю. Семенова // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2010. – №4. – С. 35–39.
11. Марочко В. Обмін побутового золота на хліб в Україні періоду Голодомору 1932–1933 років / В. Марочко // Український історик. – 2008. – № 3–4. – С. 194–209.; Їго ж: Селянські черги за торгсинівським хлібом / В. Марочко // Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нарис повсякденного життя / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 313–326.
12. Мельничук О. Грошові перекази як джерело доходу системи «Торг сину» в УСРР / О. Мельничук // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – К., 2010. – Вип. 36. – С. 203–212.; Ї ж: Селяни і «Торгсин»: система заготівель побутового золота в УСРР (1932–1936 рр.) / О.Ю. Мельничук // Український селянин. – Черкаси, 2010. – Вип. 12. – С. 282–284.
13. Шуйський І.В. Торгова мережа «Торгсин» у столиці Радянської України в 1932–1933 роках / І.В. Шуйський // Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947): матер. Міжн. наук. конф. Київ, 20–21 листопада 2013 р. – К., 2013. – С. 163–169.
14. Попов А. Деятельность в Крыму Всесоюзного объединения по торговле с иностранцами в СССР (1931–1936 гг.) / А. Попов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «История». – 2007. – Т. 20. – № 1. – С. 66–72.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 5444, 14 арк.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4051, оп. 1, спр. 23, 66 арк.
17. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р–1369, оп. 1, спр. 177, 27 арк.
18. Державний архів Сумської області (далі – Держархів Сумської обл.), ф. Р–1578, оп. 1, спр. 1, 23 арк.
19. Держархів Сумської обл., ф. Р–1615, оп. 1, спр. 1, 40 арк.
20. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 40, 156 арк.
21. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 571, 292 арк.
22. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 334, 237 арк.
23. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 578, 350 арк.
24. Сірик Г. Під сонцем обездолених. Ч. 3. Сирітськими стежками / Г. Сірик. – Торонто: Видано коштом автора, 1983. – 231 с.
25. Булгаков М.О. Майстер і Маргарита: Роман / М.О. Булгаков; [пер. з рос. М.А. Білоруса]. – Харків: Фоліо, 2006. – 415 с.
26. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 587, 180 арк.
27. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 150, 224 арк.
28. Держархів Чернігівської обл., ф. П–616, оп. 1, спр. 379, 124 арк.
29. Держархів Сумської обл., ф. Р–1624, оп. 1, спр. 11, 53 арк.
30. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 155, 149 арк.
31. Держархів Сумської обл., ф. Р–1624, оп. 1, спр. 2, 82 арк.
32. Держархів Сумської обл., ф. Р–1624, оп. 1, спр. 3, 22 арк.
33. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 85, 28 арк.
34. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 70, 115 арк.
35. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 144, 149 арк.
36. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 180, 320 арк.
37. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–5599, оп. 1, спр. 88, 59 арк.
38. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 49, 70 арк.
39. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 330, 291 арк.
40. Відділ забезпечення збереження документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. Р–1379, оп. 1, спр. 21, 205 арк.
41. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 46, 265 арк.
42. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 58, 124 арк.
43. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 132, 61 арк.
44. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 25, 100 арк.
45. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 125, 87 арк.
46. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–2063, оп. 1, спр. 761, 44 арк.
47. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 97, 189 арк.
48. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 107, 163 арк.
49. Держархів Чернігівської обл., ф. Р–1369, оп. 1, спр. 108, 192 арк.

Горох Н.В. Торгсин в Кролевец

В данной статье автор, используя широкий круг архивных документов, рассматривает неизвестные ранее страницы из истории функционирования магазина «Торгсин» в Кролевце. Особое внимание уделено организационной структуре, характеристике ее работы, анализу показателей выполнения валютного плана и плана реализации товаров.

Ключевые слова: система «Торгсин», Кролевец, магазин, организационная структура.

Horokh M.V. «Torgsin» in Krolevets

In this article the author using the wide circle of archive documents examines previously unknown pages of “Torgsin” history in Krolevets. Special attention is devoted to the organizational structure, characteristics of its work and the analysis of the data about the implementation of the currency plan and the realization of the products plan.

Key words: system of “Torgsin”, Krolevets, shop, organizational structure.